

LA FRASEOLOGIA EN LA LENGUA LITERÀRIA DEL SEGLE XX

Des de 1985, l'any que per primera vegada vaig assistir a un col·loqui de l'AILLC, organitzat a Tarragona-Salou, ha plogut molt, o com es diria en hongarès «sok víz lefolyt azóta már a Dunán», o sigui, *des de llavors ha baixat / passat molta aigua pel Danubi*. Pel Danubi, per l'Onyar i pels altres rius d'Europa... La propera ampliació de la Unió Europea (UE) també ens aportarà moltes novetats en el domini polític, econòmic, cultural, etc. Entre altres coses farà possible conèixer-nos millor els uns als altres als representants de nacions i llengües poc difoses, minoritzades o d'àmbit territorial restringit, com és l'hongarès, l'estonià, el letó, el lituà, etc., poc conegudes per aquestes terres. Segurament es faran traduccions d'aquests idiomes sovint amb l'ajut d'una tercera llengua, cosa que augmentarà les exigències davant dels diccionaris en el domini de la fraseologia i mostrarà la necessitat de fer recerques sobre fraseologia comparada i de disposar d'un bon diccionari fraseològic. Molts pensen que l'ampliació de la UE és un pas importantíssim cap a la veritable reunificació del nostre Continent. Voldria recordar que en el domini de la fraseologia europea fa anys i panys existeix ja una certa unitat. En el món fascinant de les expressions idiomàtiques es pot constatar una afinitat sorprenent entre idiomes tan diferents com el polonès i el català o el castellà, o l'euskera i l'hongarès (veg. la llista d'unitats castellanques, catalanes, basques i hongareses de forma similar o idèntica que es troba en Morvay 1996: 725-727 i 745-757). Una de les causes d'aquesta coincidència és ben conegut: durant segles el material fraseològic i paremiològic es considerava com un bé del comú europeu i era traduït (calcat) i assimilat sense complexos (Morvay 2001a: 300-301. Sobre els termes *europèismes naturals* i *europèismes culturals* vegeu Morvay 1996: 724-725 i Morvay 2001a: 301-302).

És d'esperar, doncs, que els esdeveniments dels pròxims anys ens permetin conèixer millor aquest fons comú de la fraseologia europea, cosa que no serà possible sense ensenyar i aprendre les llengües dels nous membres de la UE. En la Universitat Eötvös Loránd de Budapest s'ensenya llengua i literatura catalanes des de fa més de trenta anys. Malauradament a les universitats dels Països Catalans no es pot estudiar

magiar, però darrerament s'ha produït un fet esperançador: després d'una gran llacuna, gràcies al nostre anterior lector, Eloi Castelló, que va aprendre la nostra llengua a Budapest, l'any 2003 es va publicar la primera traducció feta de l'hongarès per un català, la novel·la *Sense destí* d'Imre Kertész, Premi Nobel de literatura de l'any 2002 (Kertész 2003a). El primer exemple que analitzaré prové justament d'aquest llibre i em servirà per a mostrar que les unitats en qüestió un cop naturalitzades viuen en les llengües corresponents llur vida pròpia. Voldria comentar aquí un exemple conegut en diferents llengües europees: *treure les castanyes del foc*. (veg. al respecte les explicacions i el gravat que es troben en Röhrich 1995: III, 814-815. Vegeu també O. Nagy 1993: 196-198). Revisant la versió basca del llibre *Sense destí* d'Imre Kertész (Kertész 2003b), feta a base d'altres traduccions, vaig descobrir un fragment on el fraseologisme *mással kapartatja ki a gesztenyét* (literalment: 'fer treure les castanyes del foc per una altra persona') apareix en companyia d'altres tres unitats:

Egy nap a keze alá is kerültem, s mondhatom, úgy igaz: jó embereiért még a tűzbe is megy, nem terem nála viszont babér a léhűtők s az olyanok számára, akik másokkal kapartatnák ki a gesztenyét. (Kertész 1975, 2002: 192)

El sentit del text original és el següent: 'Un dia jo també em vaig trobar a les seves ordres [literalment: *sota les seves mans*] i és veritat: ell faria tot [literalment: *aniria al foc*] pels seus millors [literalment: *bons*] homes, però no podien esperar d'ell cap bé [literalment: *amb ell no guanyarien / obtindrien llores*] els ganduls i aquells que voldrien *fer-se treure les castanyes del foc*.'

En el diccionari general de la llengua hongaresa (MÉKSz 2003), en l'apartat de les frases fetes de l'article *gesztenye* 'castanya' trobem: «*mással kapartatja ki (a tűzből) a gesztenyét*: másra hárítja a munkát v. a kockázatot, de az eredményt ő élvezi». O sigui: *fer treure les castanyes (del foc) per una altra persona*: encolomar el treball o els riscos a un altre, però (voler) fruit dels seus resultats. Nosaltres en el *Diccionari Català-Hongarès (DCH)* vam fem constar: [castanya] «*fer treure les castanyes del foc* *mással kapartatja ki a gesztenyét a tűzből*». En el *Diccionari Hongarès Català (DHC)*, sota l'entrada *kikapar* ('escarbotar, raspar') figura: «*kikaparja a gesztenyét (magának)* treure's les castanyes del foc; *mással kapartatja ki a gesztenyét (a tűzből)* fer treure les castanyes del foc».

Seria interessant poder analitzar més detingudament les solucions de diferents traduccions, però per falta de temps reproduceixo només la versió provisional basca i els comentaris del traductor basc, Urtzi Urrutikoetxea. Les versions alemanya, catalana, castellana i basca del llibre de Kertész el tradueixen de la següent manera:

Eines Tages bin auch ich ihm zwischen die Finger geraten, und wirklich, es stimmte: dass er für gute Leute durchs Feuer ging, für Taugenische hingegen nicht einen Kreuzer übrig hatte, schon gar nicht für solche, die sich von anderen die Kastanien aus der Glut holen liessen. (Kertész 1996: 169)

Un dia em vaig trobar en un destacament a les seves ordres i puc dir que era veritat el que deia: ell posaria la mà al foc per la gent valuosa, però no mouria ni un dit pels ganduls que s'adormien als llores i encara menys per aquells que es feien treure les castanyes del foc. (Kertész 2003a: 151)

Un día me encontré bajo su mando y ahora puedo decir que es verdad que por algunos de sus hombres habría puesto la mano en el fuego, mientras que no aguantaba a los que vagueaban y «hacían que otros les sacasen las castañas del fuego». (Kertész 2001: 155-156)

Egun batez haren menpean egon nintzen eta esan dezaket egia zela: gizon onengatik surtaraino joango zen, baina ez zezatela begirunerik espero alferreke, ez eta babak eltzetik ateratzea besteen esku uzten zutenek ere. (Kertész 2003b: 149)

El traductor basc, Urtzi Urrutikoetxea, em comentava:

Aunque en euskera no exista esa expresión *surtaraino joan*, creo que es muy clara y no queda mal. Lo de los laureles, no acabo de encontrar una solución, ya veré cómo se puede arreglar (con todo la versión catalana parece que tiene un error, ¿no?, no se trata de que se duerma en los laureles). Y lo último, “sacar las castañas del fuego”, Gotzon Garate no da ninguna equivalencia en euskera, pero Elhuyar sí: “*babak eltzetik atera*”, o sea, ‘sacar las alubias de la olla’. En Bizkaia no decimos *eltze*, sino *lapiko*, pero eso es otra cosa.

(N.B.: *Dormirse en los laureles / adormir-se sobre els (seus) llores* és un altre europeisme). Cal reconèixer també que l'observació sobre la solució de la versió catalana és justa. Una cosa similar es podria dir respecte a la unitat *poner la mano en el fuego*, introduïda a la traducció castellana. A propòsit del comentari sobre *surtaraino joan*, menciono que fa un parell d'anys, per intentar legitimar solucions similars, vaig inventar una llei que vaig anomenar *la llei d'Atxaga* (per més detalls vegeu Morvay 2001a: 318-320). I, finalment, vull afegir encara que, després d'haver sentit la meva ponència, en Pelegrí Sancho em va recordar en un missatge que també en català tenim la forma *treure faves de l'olla*, que correspon literalment al fraseologisme basc *babak eltzetik atera*, però penso que aquestes signifiquen altra cosa que la unitat examinada (*treure les castanyes del foc*).

Els diccionaris catalans i castellans discrepen pel que fa a la forma i significació del fraseologisme en qüestió. El *Diccionari de locucions i frases fetes (DLFF)* —publicat també en una edició ampliada en dos toms separats, el 1995 i el 1996, respectivament— la fa constar amb la documentació següent:

treure les castanyes del foc Responsabilitzar-se. | Ex: Tots protesten però ningú gosa *treure les castanyes del foc*; tothom dóna excuses. || SIN: veg. posar el cascavell al gat.

Com veiem, el diccionari relaciona aquest fraseologisme amb un altre que també prové d'una falla (*posar el cascavell al gat*). Aprofito l'ocasió per recordar que encara que aquestes expressions normalment ens són conegudes de les obres de La Fontaine o d'altres autors, es tracta de motius molt antics, recollits ulteriorment pels grans fabulistes. Segons O. Nagy, per exemple, el motiu del simi que fa treure les castanyes del foc amb les potes de la gata, apareix ja en una falla armènia del segle XIII (O. Nagy 1993: 198).

El *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'Institut (*DIEC*) ens informa al respecte:

[castanya 5] **treure a algú les castanyes del foc**. Salvar-lo d'una situació compromesa, fer-li la feina difícil.

(N.B.: Aquesta darrera definició em sembla ambigua: al meu parer una frase com *m'han fet la feina difícil* es pot interpretar també com 'm'han dificultat la feina').

El *Diccionari manual de la Llengua Catalana* de l'IEC (*DMLC*) reproduïx les definicions del *DIEC*, però l'exemple que hi afegeix permet dissipar els dubtes:

[castanya 5] **treure** (a algú) **les castanyes del foc**. Salvar-lo d'una situació compromesa, fer-li la feina difícil. *Ens cal un bon advocat que ens tregui les castanyes del foc*.

A la versió electrònica del diccionari d'Enciclopèdia Catalana (*HIPERDICCIONARI*) trobem:

[castanya 1.5] **treure les castanyes del foc** Resoldre una situació compromesa afrontant-ne el risc.

La versió electrònica del *Diccionari Català-Castellà* i del *Castellà-Català* d'Enciclopèdia Catalana (*DCC* 1999), mencionats com a *DCC1* i *DCC2*, respectivament, ens permet localitzar les següents formes:

DCC1 [castanya 10] **treure a algú les castanyes del foc** *fig fam* sacarle a alguién las castañas del fuego.

DCC2 [castanya 8] **sacarle a alguién las castañas del fuego** *fig fam* treure a algú les castanyes del foc.

En el *Diccionario de uso del español* de María Moliner (*DUE*) trobem la següent definició:

[castaña] **Sacarle** a algúien **las castañas del fuego**. Hacerle algo que le corresponde hacer a él mismo, para sacarle de un apuro en el que se ha metido. #Ayudar.

En el *Diccionario Fraseológico del Español Moderno (DFEM)*, sota **castaña**, consta:

sacarle u. p. las castañas del fuego a algúien (inf.). *Sacar a algúien de un apuro haciendo algo que le correspondería hacer a esa persona*: “Como Julia no sabía resolver la ecuación, he tenido que sacarle yo las castañas del fuego y trabajar por ella”.

El *Diccionario Salamanca de la lengua española (SALAMANCA)* diu:

[castaña] **sacar las castañas del fuego** Tener que solucionar <una persona> los problemas de otra persona: *Victor no va a la clase y luego tengo que sacarle las castañas del fuego hablando con el profesor. En cuanto Rosa no tiene dinero acude a mí para que le saque las castañas del fuego*.

El *Diccionario del Español Actual (DEA)* posa dos exemples literaris:

[castaña 11] **sacar** [a algúien] **las castañas del fuego** (col) Trabajar [por él], o resolver[le] los problemas. | Carandell *Madrid* 81: Una nobleza corrompida en la corte, mientras en la calle, el pueblo le saca las castañas del fuego. Mendoza *Ciudad* 120 No tienen un buen abogado que les saque las castañas del fuego.

El *Diccionario Fraseológico Español-Ruso (DFER)*, que fins ara és el recull fraseològic castellà més complet, documenta dues formes:

[castaña] **sacar uno castañas del fuego con la mano del gato** [...] y **sacarle a uno las castañas del fuego**

aquesta última acompanyada per dues citacions literàries:

—Pues que no se repita <eso>, porque no estoy yo aquí para **sacarte las castañas del fuego**. J. A. Zunzuneguí. *El supremo bien* [...].

—Se necesitan dos cosas: dinero y quien saque **las castañas del fuego**. M. Azuela. *La Maldición* [...].

He volgut comentar aquest exemple per fer veure certes incoherències dels diccionaris en el camp del tractament de la fraseologia i també per notar que encara que sigui evidentíssim que el castellà exerceix una forta pressió sobre la fraseologia catalana, no cal posar el crit al cel cada vegada que es troben formes coincidents en les dues llengües, ja que sovint es tracta, com hem vist, d'europèismes fraseològics presents en molts idiomes. En una primeríssima comunicació feta sobre qüestions fraseogràfiques catalanes vaig comentar un altre cas similar, el de la unitat u.p. *porta*

(o *fa anar*) *l'aigua al seu molí* i de les combinacions corresponents que apareixen en l'alemany, polonès i hongarès (Morvay 1992: 585 i 588). Aquestes unitats, però, funcionen integrades en el sistema lingüístic i fraseològic dels idiomes en qüestió, sovint amb accepcions i usos divergents que a vegades els diccionaris bilingües no reflecteixen. El funcionament del sistema fraseològic, l'ús que es fa de les UFs en el llenguatge literari o en el llenguatge col·loquial, etc., són qüestions que, al meu parer, mereixerien investigacions aprofundides i per això, voldria aprofitar l'ocasió per proposar als responsables de l'AILLC que per al proper col·loqui que, com ja sabeu es farà a Budapest, escullin com a tema central, o un dels temes principals, el de la fraseologia catalana. Aquesta decisió ens permetria fer una mena de balanç, inventariar les qüestions que han estat ja tractades de manera convincent i recollir les que encara necessiten ser analitzades més detingudament.

La fraseologia, entesa com una branca de la lingüística —amb forts lligams amb la sintaxi, la semàntica i la lexicologia, per mencionar només els dominis adjacents més importants— ha fet també grans progressos a partir dels anys noranta a les terres catalanes. Voldria destacar aquí només tres publicacions: el manual de Sancho Cremades (1999), la tesi doctoral de M. Isabel Santamaría Pérez (2002), editada en forma de CD-ROM, i el seu llibre, publicat un any més tard (Santamaría 2003). Cal recordar també la recent aparició d'una obra lexicogràfica de gran importància, el *Diccionari de Sinònims de Frases Fetes (DSFF)* de M. Teresa Espinal, que l'autora va presentar en el col·loqui en una comunicació (veg. també, al respecte, Espinal 2000 i 2003). Una àmplia informació bibliogràfica és un recent article d'un altre autor important, de Jordi Ginebra (2003: 45-55) i en un article publicat en castellà en l'anuari de la nostra universitat (Corpas Pastor & Morvay 2002).

També en aquest col·loqui hem tingut l'oportunitat d'assistir a algunes conferències interessants sobre temes fraseològics i hem pogut constatar que avui en dia existeixen diferents corrents dins de les recerques catalanes sobre fraseologia. Vull recordar aquí que tot i això, certs termes i accepcions bàsics fins ara no han estat recollits pels diccionaris generals catalans, ni presentats amb prou claredat en les gramàtiques catalanes. És per això que en el resum d'aquesta ponència reproduïxo els diferents significats que pot tenir el mot *fraseologia*, definicions que no repeteixo aquí. Cal dir també que malgrat l'evident desenvolupament d'aquesta disciplina lingüística, ni de lluny podem considerar que tot hagi estat ja dit i fet. Un dels dominis on, al meu parer, hauríem de fer sentir més fort la nostra veu, és la lexicografia (Morvay 2001b). Consultant diferents diccionaris monolingües i bilingües catalans hom pot tenir la impressió que els redactors no semblen aprofitar gaire les observacions fetes sobre el tractament de les unitats fraseològiques (UFs): les informacions sobre les UFs, fins i tot dins d'un mateix diccionari, sovint són poc fiables.

Pel que fa al títol d'aquesta ponència, haig de confessar que més que ser l'anunci d'un tema concret, l'utilitzo com a lema per fer una crida a enllestir diccionaris fraseològics de diferents autors destacats de cadascun dels Països Catalans. En aquest camp existeixen ja iniciatives prometedores, com és ara l'examen de la fraseologia en l'obra de Jesús Moncada que duen a terme col·legues de la Universitat de Lleida, per iniciativa de Mercè Biosca (1989). Penso, però, que valdria la pena engegar una col·laboració més estreta entre equips o individus que fan recerques sobre fraseologia i intentar elaborar uns criteris comuns. La meua contribució a la realització de la futura sèrie de diccionaris fraseològics consistiria a proporcionar unes propostes fraseogràfiques que òbviament haurien de ser discutides. Algunes d'aquestes han estat publicades ja en els meus treballs sobre la fraseologia rossellonesa que he començat a conèixer gràcies a les llargues estades passades a la Catalunya del Nord —primer a Perpinyà i després a Elna— a partir de l'any 1990. Em refereixo concretament als criteris emprades en la redacció d'un diccionari fraseològic enllestit amb el títol de *Petit Diccionari Fraseològic Cerdanià (PDFC)*, un projecte que vaig presentar ja en diferents ocasions (Morvay 2001c i 2001d) i una mostra del qual va ser publicada en el primer volum de la *Miscel·lània Joan Veny* (Morvay 2002). El *PDFC* recull les expressions que es troben en les *Contalles de Cerdanya* d'un escriptor contemporani de la Catalunya del Nord, Jordi Pere Cerdà (Cerdà 1997 i 2001).

En una ponència feta a Tarragona (Morvay 2003) vaig destacar que la documentació del material del *PDFC* m'havia fet possible constatar, entre altres, que el *DIEC*, a l'igual que el *DGLC* de Fabra «no es va mostrar excessivament pròdig a l'hora d'acollir unitats fraseològiques» (Ginebra & Montserrat 2000: 366), cosa que, al meu parer, confirma també la necessitat urgent d'elaboració de diccionaris fraseològics. A Tarragona vaig comentar que dels 460 fraseologismes reunits en el *PDFC* només 104 unitats, o sigui aproximadament un 22,6%, figuren en el *DIEC* en forma idèntica o en alguna variant seva. Per contra 356 unitats, o sigui un 77,3%, no hi consten. Més exactament és aquest el nombre de les unitats documentades en el *PDFC* que no es poden localitzar en la versió electrònica 1.0 del *DIEC*, amb el mètode de recerca en les subentrades (Morvay 2003). Amb una recerca manual ulterior es pot descobrir que hi ha encara 46 unitats —un 10% de la totalitat del material reunit— que se citen en el *DIEC* com a exemples, sense definició. Hi ha doncs 311 UFs que no figuren enlloc en el *DIEC*, xifra que representa un 67,6% del total. Si d'aquestes 311 formes no documentades pel *DIEC* descomptem 22 fraseologismes que poden ser considerats com a gal·licismes o castellanismes i 12 fórmules rondallístiques que no han d'aparèixer forçosament en un diccionari de les dimensions del *DIEC*, encara queden 275 unitats, aproximadament un 60% del material total que el lector de les *Contalles de Cerdanya* no trobarà en el diccionari de l'Institut (Morvay 2003). La constatació d'aquesta mancança mostra,

una vegada més, la importància de les recerques fraseològiques i ens fa veure la necessitat d'aprofitar-les en els diccionaris, entre altres també per poder verificar si les solucions fraseogràfiques ideades, que teòricament semblen adequades per al tractament de les UFs, són realment aplicables en la pràctica lexicogràfica monolingüe i bilingüe.

Encara que hagi estat dit ja en altres ocasions, recordo aquí què vol dir la paraula *fraseografia*, que amb els seus derivats no es troba recollida pels diccionaris catalans (Morvay 2000a). El significat del terme *fraseografia* està íntimament relacionat amb una de les accepcions del mot *fraseologia* entesa com a 'recull de fraseologismes d'una llengua (o de diverses llengües), d'un sector d'una llengua, d'una classe social o d'un individu —molt especialment d'un autor o d'alguna obra seva. Els termes *fraseologia catalana*, *esportiva*, *verdaguèria* volen dir, en aquest sentit, 'recull de fraseologia catalana, esportiva, verdaguèria'. La *fraseografia* (o *lexicografia fraseològica*) es podria definir de la següent manera: «Branca de la *fraseologia* que es dedica a recollir i enregistrar el conjunt (o una part) dels fraseologismes d'una llengua (o de diverses llengües), d'un sector d'una llengua, d'una classe social o d'un individu —molt especialment d'un autor o d'alguna obra seva. La *fraseografia* s'encarrega també d'elaborar i posar en pràctica els principis del tractament de les unitats fraseològiques en els diccionaris generals i fraseològics».

Una gran part dels meus dubtes i reflexions sobre el tractament de les UFs van néixer durant la redacció dels diccionaris *DCH* i *DHC* que vaig enllestir amb en Kálmán Faluba per a la sèrie bilingüe d'Enciclopèdia Catalana. Més tard vaig tenir l'oportunitat de repensar algunes d'aquestes qüestions i formular certes propostes fraseogràfiques en una mostra del *PDFC* publicada a Morvay (2002), Morvay (2001c i 2001d). No vull deixar de mencionar aquí que les solucions fraseogràfiques del *PDFC* deuen molt a les propostes de Lewicki *et alii* (1987), de Hessky & Bárdosi (1992) i a una fitxa de Bárdosi distribuïda als cursos de doctorat de la universitat ELTE. Em va ser molt útil també la consulta del *DECu* i, abans que res, la del *DFEM*. Aquesta vegada no parlaré detalladament de les solucions emprades en el *PDFC*, voldria comentar-ne més detingudament només un aspecte, la manera de presentar les restriccions semanticopragnmàtiques dels fraseologismes. Després, en la segona part de la meua ponència examinaré alguns exemples per a il·lustrar les mancances dels diccionaris catalans en el camp del tractament de les UFs (sobre els diccionaris catalans en general, vegeu Perea 1998).

No puc tornar aquí a definir què s'entén per unitat fraseològica, només assenyalo que algunes de les noves interpretacions aparegudes darrerament no corresponen cent per cent a la terminologia internacionalment acceptada (vegeu, p.e., les meves observacions sobre l'ús del terme *fraseologisme* en la *GCC*, Morvay 2003). En aquesta ponència utilitzo els termes UF i fraseologisme en un sentit ampli, que al costat

de les expressions idiomàtiques engloba també altres combinacions estables, però que exclou les formes monolexicals. La definició exacta del concepte *fraseologisme* té una gran significació pràctica: per als diccionaris editats en forma electrònica és essencial que els editors tinguin clar què és el que entenen per UF, per poder facilitar la seva localització. Com vaig comentar en el la versió en CD-ROM del *DIEC* permet (entre altres) la recerca d'unitats pluriverbals. Cercant, per exemple, en les subentrades la paraula *bombo* trobem que l'única combinació amb aquest mot figura sota l'entrada **cap**: [cap] **tenir el cap com un bombo** [o **tenir el cap com un timbal**]. Per contra, no es pot descobrir d'aquesta manera la unitat *Anunciar una cosa a so de bombo i platerets* perquè aquesta combinació figura a l'article de **bombo** escrita amb cursiva, com a exemple que il·lustra la primera accepció del mot. En altres ocasions algunes combinacions lliures apareixen en negreta en el mateix diccionari, com si fossin fraseologismes:

DIEC [baix3 -a 2] **més baix** [o **menys baix**, o **tan baix**] D'una alçària menor, major, igual. *El Canigó és més baix que el Puigmal.*

Redactant el *DCH* i el *DHC* ens vam adonar que els diccionaris bilingües catalans, i sovint també els monolingües, no assenyalen conseqüentment les restriccions semàntico-pragmàtiques dels fraseologismes, o sigui no sempre informen si el subjecte i/o l'objecte de la unitat és un nom de persona o un nom de cosa, un nom abstracte o concret, etc., i a vegades ni precisen l'eventual preposició amb la qual se l'usa. En el *PDFC* la forma reduïda de les combinacions que no conté totes aquestes informacions la denomino *forma lexicografia habitual* (incompleta) i la que ja és completada amb aquestes i altres informacions (com poden ser, per ex., l'edat o el sexe del subjecte, o precisions sobre l'objecte), porta el nom de *forma fraseogràfica* (completa). La indicació d'aquesta mena de restriccions és indispensable —molt especialment en els diccionaris bilingües— a fi que l'usuari pugui utilitzar adequadament les UFs. La gran coincidència que existeix sovint no sols entre el català i castellà, sinó també entre altres llengües neollatines amb les quals el català té o tenia contactes privilegiats, fa que els redactors no prestin l'atenció deguda a aquest aspecte. En el cas del català i castellà la coincidència és de tal grau que en els diccionaris bilingües sovint apareixen equivalents en una forma molt reduïda. A continuació voldria il·lustrar aquest fenomen amb l'ajut de la unitat *cridar l'atenció*. Per verificar les combinacions que existeixen en les dues llengües constituïdes pels elements *cridar* + *atenció* he fet servir la versió electrònica del *DCC1* i del *DCC2* de l'Enciclopèdia Catalana. El primer exemple resulta prou sorprenent, almenys per a un estranger. En la versió paper del *DCC1* tenim:

llamar *v tr* *cridar*. [...] || (*la atención*) *cridar*.

En la versió electrònica hi trobem:

DCC2: [llamar 6] (*la atención*) cridar.

Val la pena verificar el tractament del fraseologisme esmentat també en altres articles i diccionaris. El DCC1 afegeix un exemple que facilita la interpretació de la informació fornida:

[cridar 9] *fig (atreure) llamar. Cridar l'atenció d'algué, llamar la atención de alguien.*

Sota [atenció 5] figuren les mateixes formes, però sense el règim: **cridar l'atenció** llamar la atención.

El DIEC, el DMLC i l'*HIPERDICCIONARI*, no recullen la combinació examinada com a un fraseologisme independent, només la fan constar entre els exemples que il·lustren una de les accepcions del lema:

DIEC [atenció 1] Acció de fixar el pensament en alguna cosa, d'aplicar-hi l'enteniment. *Ecoltar amb atenció. Posar molta atenció al que diuen. Fer atenció a un discurs. Prestar atenció a les seves paraules. Atraure l'atenció del públic. Cridar l'atenció de tothom.*

[cridar 7] FIG. Atreure. Aquestes punxes criden el llamp. **Cridar l'atenció d'algué.**
El DMLC reproduceix les mateixes informacions amb petites modificacions:

[atenció 1] Acció de fixar el pensament en alguna cosa. *Ecoltar amb atenció. Fer atenció a un discurs. Atraure l'atenció del públic. Cridar l'atenció de tothom.*

[cridar 7] FIG. Atreure. *Aquestes punxes criden el llamp. La seva manera de vestir em va cridar l'atenció.*

(Els ressaltats són meus – K. M.)

Entre parèntesis noto que hom pot trobar estrany que mentre que la combinació *cridar l'atenció* apareix en els dos diccionaris escrita amb cursiva, o sigui com a exemple, la combinació «**cridar parlant** Parlar massa alt» figura dins el mateix article en negreta, o sigui com a fraseologisme independent.

L'*HIPERDICCIONARI* ens informa al respecte:

[atenció 1] 1 Acció de fixar el pensament en alguna cosa, d'aplicar-hi l'enteniment. *Posar atenció a la feina. Fer atenció als senyals, cridar l'atenció. Desviar l'atenció. Reclamar l'atenció.*

[cridar 3] fig Atreure. *Aquestes punxes criden el llamp. Cridar l'atenció d'algú.*

(Tots els ressaltats són meus – K. M.)

En la gran majoria d'aquests exemples es tracta d'unes formes lexicogràfiques incompletes que no permeten conèixer les accepcions i els usos possibles que aquestes poden tenir. M'estranya veure que una unitat tan freqüent com {u.p. *crida l'atenció* a algú (sobre quelcom)} no consti als diccionaris. En el *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana* (CTILC) que elabora l'IEC i que es pot consultar a Internet, tenim exemples, com el següent, que il·lustren aquest ús:

[La participació litúrgica en la ...] És un tema pràctic, sobre el qual cridem l'atenció als amics [...].

Els redactors del *DCC2* per a la combinació *llamar la atención* ens ofereixen quatre equivalents catalans:

[atención 12] **llamar la atención** (*atraer, despertar curiosidad*) cridar l'atenció.

[atención 13] **llamar la atención** (*a alguien*) cridar l'atenció; fer parar esment.

[atención 14] **llamar la atención** (*reprender*) cridar a l'ordre.

[atención 15] **llamar la atención** (*apetecer*) fer goig; venir de gust.

Les indicacions, però, sobre el règim de les unitats, tampoc no són exactes: com es pot veure, per ex., sota el número 13, al costat de l'equivalent català manca el règim.

Consultant el *DFEM* es pot constatar que aquesta obra indica sempre les restriccions en qüestió. Aquest diccionari informa conseqüentment del subjecte de la combinació amb l'ajut de l'abreviació *u. p.* (una persona) o *u. c.* (una cosa), respectivament, i assenjala l'objecte de la unitat amb els mots *alguien* o *algo*, segons el cas. En aquesta obra destinada originàriament per a estudiants estrangers (veg. *DFEM*: 203), la combinació en qüestió hi queda recollida de la següent manera:

DFEM [atención] **llamar(le) u. p./u. c. la atención a/de alguien** (f.). *Provocar o atraer la atención de alguien*: «Si te empeñas en ponerte esa corbata roja con rayas amarillas, vas a llamar la atención de todo el mundo».

DFEM [llamar] **llamarle u. p. la atención a alguien** (f.). *Reprender o amonestar a alguien*: «No pises el césped; el guardia te va a llamar la atención».

Com es pot veure, aquest diccionari tampoc no recull totes les accepcions que pot tenir la combinació. Una, però, apareix en la definició d'un altre fraseologisme:

[caza] **levantar u. p. la caza** (inf.). *Llamar la atención sobre un asunto que, por alguna razón, convenía mantener secreto*: «Parece ser que el mismo gobierno estaba interesado en mantener el secreto en torno al negocio ilícito de armas, pero un periodista levantó la caza y la cosa se convirtió en un escándalo».

En la definició de la UF **dar el espectáculo** tenim un altre significat, documentat anteriorment:

[espectáculo] **dar u. p. el espectáculo** (inf.). *Causar escándalo, llamar la atención hasta el punto de hacer el ridículo*. «No sé por qué te pones a reñirme en voz alta delante de todo el mundo. ¿Es que te gusta dar el espectáculo?»

La necessitat de fer una distinció clara per assenyalar adequadament les formes que es refereixen al subjecte de la combinació i les que n'indiquen l'objecte va ser presentada ja fa més de 25 anys per un lingüista polonès, A. M. Lewicki, en una obra sobre fraseologia sintàctica (1976), i més tard, en una mostra d'un petit diccionari fraseològic (1987). Les seves propostes, però, són més complicades que les del *DFEM* (veg. l'exemple que comento en Morvay 1979). El fet que en el rossellonès el mot *quelcom* tingui plena vitalitat m'ha permès seguir l'exemple del *DFEM*. En el *PDFC* per assenyalar el subjecte de la combinació utilitzo l'abreviació *u.p.* (una persona) o *u.c.* (una cosa), respectivament i per indicar l'objecte de la unitat, segons el cas, empro els mots *algú* o *quelcom*. Com es pot veure en els següents exemples en el *PDFC* apareix en primer lloc la forma habitual lexicogràfica (incompleta), seguida per la forma fraseogràfica dins de la qual les mencionades informacions queden ressaltades tipogràficament i es repeteixen també en les definicions. Entre claudàtors faig constar el concepte clau semàntic (per a més detalls, vegeu Morvay 2002):

esperar amb candeleta als dits {u.p. *espera amb candeleta (als dits) quelcom*} [esperar*]
u.p. *espera quelcom* impacientment; *u.p.* *espera quelcom* amb ànsia, amb delict.

amagar sota un vel {u.c., u.p. *amaga sota un vel quelcom*}
u.c., u.p. *amaga quelcom*. [amagar*]

donar ànim {u.c., u. p. *dóna ànim a algú*}
u.c., u. p. *anima algú*; *u.c., u. p.* *encoratja algú* (per fer *quelcom*) [animar*]

fer cas {u.p. (*no*) *fa cas d'algú, de quelcom*}
u.p. *escolta algú, quelcom*; *posar-hi atenció*; *fixar-s'hi*. [atenció*]

Els diccionaris catalans, i no em cap al cap per què, massa sovint obliden d'assenyalar les restriccions en qüestió, com ho hem pogut constatar també en el cas de la combinació *cridar l'atenció*. Aquí només citaré dos exemples més:

DIEC [cabre 2] **no cabre al cap** No poder comprendre que una cosa sigui, que s'esdevingui.

De la definició es pot deduir que l'objecte de la combinació és *una cosa*, però no és segur que l'usuari, sobretot si no és nadiu, intueixi que aquesta regeix datiu (a): {u.c. *no (li) cap al cap* a algú}. Un hongarès, per ex., automàticament empraria la preposició (*de*). El *DMLC* completa la forma de la combinació, però certes informacions que faciliten l'ús d'aquesta UF només es poden deduir de l'exemple que hi afegeix:

DMLC [cabre 4] **no cabre** (una cosa) **al cap** No poder comprendre que una cosa sigui, que s'esdevingui. *Als pares, no els cabia al cap que haguessis rebutjat la feina. No em cap al cap que hi hagi guerres al món.*

L'exemple que apareix en l'article **banca** mostra també altres mancances del diccionari ja que remet a un fraseologisme que no hi apareix en tal forma:

DIEC [manca 2] **caure de la banca** Caure de l'escambell.

Sota **escambell** figura només:

DIEC [escambell 4] FIG. **fer caure algú de l'escambell** Prendre-li la situació preeminent, avantatjosa, en què es trobava. **servir d'escambell a algú** Ajudar a enlairar-lo.

El *DMLC* corregeix aquest error, ja que sota **banca** 10 ofereix una definició independent per a la forma *caure de la banca*, i afegeix un exemple d'ús; sota **escambell** a més de les fraseologies 5 *fer caure* (algú) *de l'escambell* i *servir d'escambell* (a algú) defineix i exemplifica també la unitat 4 *caure de l'escambell*.

Com es veu als exemples anteriors i com es pot verificar també amb l'ajut de la versió electrònica del *DIEC*, aquest diccionari poques vegades crida l'atenció sobre el fet si el subjecte d'alguna combinació és animat o inanimat. Exemples com els següents són més aviat excepcionals:

[anar 6] **anar algú a la seva**

[gasetta 2] **ésser algú la gasetta del barri** [o del poble, o del carrer]

[barretina 2] **no cabre alguna cosa a la barretina**

[joc 2] **ésser alguna cosa un joc per a algú**

Cal dir també que els redactors no van cercar o trobar una solució adequada per distingir les informacions que es refereixen al subjecte i a l'objecte dels fraseologismes. Per referir-se a un objecte animat d'algun fraseologisme el *DIEC* utilitza el mot *algú*, i és aquesta paraula que fa servir també quan (com acabo de notar) esporàdicament ens diu quin és el subjecte de la unitat. Pel que fa als subjectes i objectes inanimats, en els casos quan són assenyalats, el diccionari habitualment utilitza les formes *alguna cosa* o *una cosa*, però en alguns casos empra també el mot *quelcom*. La informació sobre la restricció a vegades apareix dins de la definició, com en el cas de la parella **ésser algú un desembaràs - ésser un desembaràs**, unitats que comentaré més avall, però normalment en el *DIEC* aquestes indicacions estan incorporades en la forma fraseogràfica de les unitats, sense ser distingides tipogràficament:

[ample 4] [...] *venir ample un vestit, un barret, un calçat*. | FIG. **venir ampla una cosa a algú**
Ésser superior en finalitat o en complexitat a les possibilitats d'algú.

Una de les novetats del *DMLC* consisteix a separar aquestes informacions de la forma lexicogràfica de la UF, i una altra —com hem vist ja— a afegir-hi un exemple d'ús:

[ample 6] **venir** (o *anar*) **ampla** (una cosa a algú) Ésser superior en finalitat o en complexitat a les possibilitats d'algú. *El càrrec de director general li ve ample, a l'Ernest. per això hem tingut aquest fracàs.*

Amb l'ajut de la versió electrònica del *DIEC* podem saber exactament quantes vegades s'hi empen els termes esmentats (*algú*, *alguna cosa*, *una cosa*, *quelcom*). Fent la recerca en les subentrades en qüestió ens assabentem que *algú* figura en 577 subentrades; *alguna cosa* (o *una cosa*) en 333 (en 327 descomptant les formes monolexicals); i *quelcom* només en 8 subentrades. Les 577 UFs en el cas de les quals el *DIEC* informa sobre aquestes restriccions representen només una part dels fraseologismes que apareixen en el diccionari. Evidentment no hem d'oblidar que, p.e., les anomenades «locucions adverbials» (*en un tres i no res*, etc.) no necessiten tal informació. Verificant les llistes hom s'adona que el nombre real dels exemples acompanyats per aquestes informacions és més baix encara, perquè els que contenen les dues menes d'informacions apareixen repetits en la llista obtinguda, com és el cas de les unitats que segueixen:

[actiu] **posar alguna cosa en l'actiu d'algú**; [ample] **venir ampla una cosa a algú**; [clau] **ésser quelcom un clau per a algú**; [peu] **posar quelcom als peus d'algú**; [voltar] **voltar una cosa de quelcom**

La darrera forma citada ens mostra que el *DIEC* tracta certes unitats monolexicals com si fossin plurilexicals. Un grup especial entre aquestes el formen els exemples que María Moliner anomena noms qualificatius. Es tracta de mots que

en l'ús apareixen acompanyats pel verb auxiliar: *aranya - ésser algú una aranya*; o que formen part d'una comparança (Morvay 2000b). Curiosament, aquestes són pràcticament les úniques combinacions al costat de les quals el *DIEC* assenyalava conseqüentment el subjecte:

[aranya] **ésser algú una aranya**, [cascavell] **ésser algú un cascavell**, [centpeus] **ésser una cosa un centpeus**, [colador] **ésser algú un colador**, [desembaràs] **ésser algú un desembaràs**, [desembaràs] **ésser un desembaràs**, [estampa] **ésser l'estampa d'algú**, [flamarada] **ésser algú de la flamarada**, [gos] **ésser el gos d'algú**, [imatge] **ésser la imatge d'algú**, [joc] **ésser alguna cosa un joc per a algú**, [lleó] **ésser algú un lleó**, [ésser] **ésser la mort per a algú**, [retrat] **ésser el retrat d'algú**, [suro] **ésser algú un suro**, [volcà] **ésser algú un volcà**.

Com he notat, en el *DIEC* a vegades la informació sobre la restricció apareix dins de la definició:

[desembaràs 2] **ésser un desembaràs** Una cambra, un badiu, etc., servir per a posar-hi el que faria nosa en un altre lloc, per a fer-hi allò que no vindria bé fer en cap més lloc, etc.

El *DMLC*, que continua considerant aquesta unitat monolexical com un fraseologisme, o sigui, la imprimeix en negreta cursiva, precisa la seva forma i hi afegeix un exemple d'ús:

[desembaràs 3] **ésser un** (un lloc) **desembaràs** Servir per a posar-hi el que faria nosa en un altre lloc, per a fer-hi allò que no vindria bé fer en cap més lloc, etc. *Aquesta cambra serà un desembaràs per a desar les bicicletes.*

Aquest exemple ens recorda que les restriccions en qüestió no són trets exclusius de les combinacions de paraules, sinó que també caracteritzen les unitats monolexicals.

Sense entrar en detalls noto que, com es pot veure també en el darrer exemple, el *DMLC* s'esforça a assenyalar el «punt de discontinuïtat» del fraseologisme, o sigui el lloc on, suposadament, hauria d'aparèixer el subjecte de la combinació, que és una cosa difícilment previsible. Ho mostra també el mateix exemple que ens forneix el diccionari, on el subjecte (contràriament al que suggereix el diccionari mateix) precedeix el verb auxiliar. Vegeu també els exemples que el *DMLC* afegeix a la unitat **no cable al cap** citat més amunt. Malgrat aquesta observació, vull subratllar que considero molt positiu l'intent del *DMLC* d'exemplificar el funcionament, l'ús real dels diferents tipus d'UFs. En moltes altres obres lexicogràfiques trobo poc abundant o poc afortunada l'exemplificació de l'ús dels fraseologismes. Una altra mancança és que sovint els diccionaris, i no sols els catalans (*cf.* els passatges citats del *DFEM* o de *SALAMANCA*), en lloc d'utilitzar exemples autèntics, trets de

publicacions diferents, prefereixen emprar frases inventades pels redactors mateixos que sovint resulten poc il·lustratives o, a vegades fins i tot indueixen a error, molt especialment si l'usuari no és un parlant nadiu de la llengua en qüestió. Considero que en el cas del català, que és un idioma que una part important dels parlants utilitzen com a segona llengua, això és una gran mancança. En Joan Solà té unes frases sobre els diccionaris catalans que vaig citar ja en un altre lloc (Morvay 1998). Potser avui en dia ja no caldria fer una avaluació tan severa, però tot i això, les seves paraules no han perdut completament la validesa. El fragment en qüestió diu (Solà 1999: 22):

[Els diccionaris catalans] a penes ens ajuden gens a fer servir la llengua. ... La majoria de dubtes que ens assalten contínuament, ens queden sense resposta. ... Si de l'usuari català passem a l'usuari no català, l'exigu servei dels nostres diccionaris és encara més prim.

He volgut recordar aquesta citació perquè, donada la meua condició d'usuari no-català, sovint tinc dubtes que només puc dissipar comentant-los amb companys nadius, com era el cas del fraseologisme u.p. *defensa a peu i a cavall* quelcom que en el *DLFF* documenta de la manera següent:

defensar a peu i a cavall Utilitzant tots els mitjans. | Ex: Aquesta tesi la pots *defensar a peu i a cavall* perquè ningú no te la pot rebatre. || SIN: veg. *treure la cara (per algú)* 2.

L'exemple em semblava poc lògic, ja que al meu entendre, si es tracta d'una tesi que ningú no pot rebatre, no té gran sentit defensar-la a peu i a cavall, encara que es podria dir que justament aquesta seguretat pot empènyer algú a fer-ho. Gràcies a Internet vaig poder comentar el meu dubte amb diferents amics catalanoparlants. Un col·lega lingüista em va precisar al respecte: «Em sembla que el problema és la modalitat: "aquesta tesi la POTS defensar". L'expressió és emfàtica i no admet aquesta mena de modalitat. D'altra banda, em sembla que tens raó en l'altra contradicció que hi veus». Un altre exemple que no aniria bé per la mateixa raó és: «*potser defensarà el seu punt de vista a peu i a cavall» (!).

Un jove valencià, l'actual lector de català a Budapest, va notar breument que «pense que la matisació que en fas és encertada». Un altre jove, el nostre elector, em va respondre que «pel que fa a l'exemple del final (*a peu i cavall*) em sembla una mica forçat, posat amb calçador. No sé pas si ningú diria "defensar la tesi a peu i a cavall", perquè el mot "tesi" té unes connotacions cultes universitàries que la UF no té, vull dir que sona molt popular, molt de la parla viva. Per tant, em sembla força xocant».

Confesso que, a part de considerar poc lògic l'exemple citat, no vaig pensar en totes aquestes subtilitats aclarides pels companys. Els meus col·legues van tenir l'amabilitat de fer-me comentaris sobre altres dubtes meus que tractaré a continuació. Abans

de fer-ho, però, aprofito l'oportunitat per agrair-los públicament l'ajuda i la bona disponibilitat de sempre per fer-me la part difícil de la feina..., o si voleu, per *treure'm les castanyes del foc...*

L'altre dubte que els vaig plantejar es referia a l'ús d'unes unitats mono i plurilexicals que apareixen en el *DLFF* relacionades amb el fraseologisme **mal bocí**:

mal bocí Esdeveniment difícil d'admetre. | Ex: Ja el planyo, si li ha tocat el mal bocí d' haver-se d'ocupar dels expedients de crisi. || SIN: *tràngol, mal tràngol, trifulga, destret, dificultat, conflicte, mal pas, maldecap, contratemp, maltret, cuita, pressura, mal trago, os*. | Ex: La mort del seu millor amic és un (-a) [*mal bocí, tràngol, mal tràngol, trifulga, destret, conflicte, mal pas, maldecap, contratemp, maltret, cuita, pressura, mal trago, os*] que no pairà.

Em semblava que el primer exemple es referia més aviat a un significat de 'la part difícil d'una feina' i pel que fa a la segona sèrie d'exemples tenia seriosos dubtes si algú diria, per ex. que «la mort del seu millor amic és un maldecap». La demanda feta en un e-mail deia:

Digues-me, sisplau, entre els exemples que apareixen més avall, quines són les formes que penses que es poden utilitzar realment (SÍ) i quines són les que no sonen gaire convincents (NO).

La mort del seu millor amic és un (-a)

mal bocí que no pairà.
 ... *tràngol que no pairà.*
 ... *mal tràngol que no pairà.*
 ... *trifulga que no pairà.*
 ... *destret que no pairà.*
 ... *conflicte que no pairà.*
 ... *mal pas que no pairà.*
 ... *maldecap que no pairà.*
 ... *contratemp que no pairà.*
 ... *maltret que no pairà.*
 ... *cuita que no pairà.*
 ... *pressura que no pairà.*
 ... *mal trago que no pairà.*
 ... *os que no pairà.*

La primera resposta, la d'un amic lingüista, no trigava gaire a arribar i era contundent. A continuació la reproduïxo en companyia de les reflexions complementàries del company, tot conscient del fet que es tracta d'una minienquesta improvisada i que la qüestió mereixeria una anàlisi més detinguda. Vet aquí les respostes de l'amic lingüista:

Exemple: La mort del seu millor amic és un (-a)

mal bocí que no pairà.	«mal bocí» no pertany al meu català
tràngol que no pairà.	NO
mal tràngol que no pairà.	NO
trifulga que no pairà.	NO
destret que no pairà.	NO
conflicte que no pairà.	NO és un conflicte
mal pas que no pairà.	NO
maldecap que no pairà.	NO és un maldecap
contratemp que no pairà.	NO
maltret que no pairà.	«maltret» no pertany al meu català
cuïta que no pairà.	«cuïta» no pertany al meu català
pressura que no pairà.	«pressura» no pertany al meu català
mal trago que no pairà.	NO
os que no pairà.	NO

La resposta contenia encara els següents comentaris:

A partir de la meua competència i de consultes al diccionari:

mal bocí que no pairà.	feina o empresa difícil o desagradable
tràngol que no pairà.	situació difícil psicològicament
mal tràngol que no pairà.	“ “ “
trifulga que no pairà.	“ “ “
destret que no pairà.	“ “ “
conflicte que no pairà.	situació de contradicció o de tensió amb algú/alguna cosa
mal pas que no pairà.	situació difícil psicològicament
maldecap que no pairà.	situació percebuda com una dificultat
contratemp que no pairà.	dificultat puntual
maltret que no pairà.	feina dura
cuïta que no pairà.	situació difícil psicològicament
pressura que no pairà.	“ “ “
mal trago que no pairà.	“ “ “
os que no pairà.	feina o empresa difícil o desagradable

La mort d'un amic és un fet desgraciat; res de tot això, doncs. Només el «contratemp» és un fet puntual, però un accident que se supera i que no cal, doncs, posar-se a «pair». Pensant-hi, és veritat que es diu «La mort del seu amic ha estat un mal tràngol», però hi veig una mena d'anacolut per «La mort del seu amic li ha fet passar un mal tràngol», que ja em resulta massa estrident si s'ha de «pair el mal tràngol». L'expressió que em semblaria normal és «està passant un mal tràngol per la mort del seu amic». En qualsevol cas, això significa que l'acceptabilitat és més alta amb les expressions que glosso com a «situació difícil psicològicament».

Fi de la citació. Malgrat que no sigui la primera vegada que constato que parlar una llengua és una cosa molt complicada, us confesso, que llegint les respostes citades del company em vaig quedar de pedra. Vegeu també les respostes dels altres tres col·legues que es van mostrar més tolerants, reproduïdes en l'Apèndix.

Aquestes frases mostren clarament que la sinonímia fraseològica, un tret poc present als diccionaris generals catalans, en el *DLFF* apareix interpretat de manera massa elàstica, cosa que fa que una part dels exemples inventats pels redactors sonen poc naturals en els contextos on el diccionari els aconsella emprar. La problemàtica del funcionament del sistema fraseològic, la qüestió de l'ús que es pot fer de les UFs i la seva exemplificació és un tema de gran importància que espero poder tractar més detingudament en una altra ocasió.

Per a acabar vull comentar breument encara dos exemples, trets de publicacions diferents. El primer prové del llibre de J. P. Cerdà i mostra que l'usuari experimentat, que coneix els mecanismes del funcionament de la llengua, que domina el seu sistema fraseològic, pot aventurar-se a crear imatges, fraseologismes nous. El *PDFC*, sota **banya**, recull el següent passatge:

deixar-hi les banyes {u.p. (*hi*) *deixa les banyes* <en una empresa atrevida>} (col·loq)
u.p. fracassant sofreix danys importants <en una empresa atrevida>. [fracassar*, dany*]

Al mateix moment la processó de les bèsties va parar-se, com si una ganivetada hagués passat entre allò que ja estava dins l'era, i la resta del món. Un toro que en aquell moment precis feia el pas, cap baix i banyes endavant, va deixar-li les banyes com a testimoni del fet. Per això mateix va córrer anys i panys una dita al poble, parlant d'empreses atrevides d'algun, valent del seu nou geni: «Aquest hi deixarà les banyes!» [33]

Obs.: L'exemple conté un *presentador*: l'autor anomena 'dita' la UF en qüestió. Hi ha també una al·lusió al seu valor estilístic: *popular*. L'explicació sobre l'origen de la «dita» és una etimologia popular.

Doc.: *DCVB* **deixar**: ø; **banya**: ø. Hi figura només. *LOC. g* *Rompre's ses banyes*: esforçar-se molt per aconseguir una cosa difícil (Mall.) *DMLC* **banya**: ø. Cf. **trencar-se les banyes** (en alguna cosa) Esforçar-s'hi molt. *Encara que ens hi trenquem les banyes, ens faltará temps per a acabar-ho a l'hora.*

El segon exemple prova que sovint els usuaris nadius d'un idioma es permeten dir, i fins i tot publicar la primera cosa que els passa pel cap, encara que no tingui gran sentit. En una recensió sobre el nou llibre d'un il·lustre lingüista català vaig llegir, sota el títol d'*El rei Mides (Presència, 1625, 2003: 27)*, unes afirmacions que cito literalment:

Sabem que el rei Mides, de Frígia, convertia en or tot allò que tocava gràcies a l'oportunitat que li havia donat el déu Dionís. El doctor Tal, a qui no coneixem tractes amb el déu Dionís, ha anat demostrant amb anys i feina que un pot posar la banya en un lloc i sortir-se'n, fins i tot quan la banya va a contracorrent. I la banya del doctor Tal apunta cap allò que molts sabem i que bastants denunciem: és el «dolor de llengua» de l'Enric Larreula, són els «arguments per al bilingüisme» de Jesús Royo»).

Crec que la imatge de la banya de l'il·lustre lingüista que *va a contracorrent*, però tot i això *apunta cap allò que molts sabem*, farà història i, si no, em podreu dir, com un dels exemples de l'article de **banya** del *DMLC*: *Tothom t'ha dit que t'has equivocat, però tu ets incapaç de veure't les banyes...* Agraït per la vostra atenció us desitjo que no us trenqueu les banyes i m'agradaria que diguéssiu, com un dels exemples del *DIEC*: «Aquest noi és dels que fiquen la banya i no hi ha força humana que els aturi fins que no aconseguixin el que volen». En aquest cas concret: fins que no s'editin uns diccionaris fraseològics projectats que (a banda de recollir la fraseologia d'alguna obra o diferents obres d'un autor) servirien també com a base sòlida per a investigacions sobre la fraseologia de la llengua literària catalana del segle xx i, al mateix temps, ajudessin l'ensenyament del català i als traductors d'obres catalanes. Si jo tingués tractes amb en Banyeta desitjaria també que els lexicògrafs catalans se'n beneficiessin...

KÁROLY MORVAY

Universitat Eötvös Loránd de Budapest

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Un aclariment necessari. La ponència es refereix sovint al *Petit Diccionari Fraseològic Cerdanià (PDFC)*, un projecte presentat en diferents ocasions. El *PDFC* reuneix les expressions que es troben en les Contalles de Cerdanya d'un escriptor contemporani de la Catalunya del Nord, Jordi Pere Cerdà, i segons les meves intencions aquest recull podria formar part d'una sèrie de diccionaris fraseològics de diferents autors destacats de cadascun dels Països Catalans. Donat el caràcter personal del projecte a llarg de la ponència cito més articles meus que d'altres autors.

BOSCA 1989: Mercè Biosca i Postius, *La fraseologia en l'obra de Jesús Moncada*, manuscrit d'un diccionari fraseològic inèdit, Universitat de Lleida, 2 vols.

CERDÀ 1977: Jordi Pere Cerdà, *Contalles de Cerdanya*, Perpinyà.

CERDÀ 2001: Jordi Pere Cerdà, *La dona d'aigua de Lanós*, Perpinyà, Trabucaire.

CORPAS PASTOR 2000: *Las lenguas de Europa. Estudios de fraseología, fraseografía y traducción*, ed. Gloria Corpas Pastor, Granada, Comares.

- CORPAS & MORVAY 2002: Gloria Corpas Pastor i Károly Morvay, «Los estudios de fraseología y fraseografía en la Península Ibérica. Breve presentación y orientación bibliográfica», *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Linguistica*, 25, 165-184.
- CTILC: *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*, IEC (<http://www.iec.cat>).
- DCC: Versió en CD-ROM (1999) del *Diccionari Castellà-Català* (1989²) i del *Diccionari Català-Castellà* (1995²), Barcelona, Enciclopèdia Catalana, citat com a DCC1 i DCC2 respectivament.
- DCH: Kálmán Faluba i Morvay Károly, *Diccionari català-hongarès*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1990.
- DEA: Andrés Seco, Olimpia Andrés y Gabino Ramos, *Diccionario del español actual*, Madrid, Aguilar, 1999, 2 vols.
- DECu: Günther Haensch i Reinhold Werner, *Diccionario del español de Cuba*, Madrid, Gredos, 2000.
- DFEM: Fernando Varela i Hugo Kubarth, *Diccionario fraseológico del español moderno*, Madrid, Gredos, 1994.
- DFER: E. Levintova, *Diccionario fraseológico español ruso*, Moscou, Russki Yazik, 1985.
- DHC: Kálmán Faluba i Károly Morvay, *Diccionari hongarès-català*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1996.
- DLFF: Joana Raspall i Joan Martí, *Diccionari de locucions i frases fetes*, Barcelona, Edicions 62, 1984; reeditat en dos volums independents: *Diccionari de locucions (DL)*, Barcelona, Edicions 62, 1995 i *Diccionari de frases fetes (DFF)*, Barcelona, Edicions 62, 1996.
- DMLC: *Diccionari manual de la llengua catalana*, Barcelona, IEC, 2001.
- DSFF: M. Teresa Espinal, *Diccionari de Sinònims de Frases Fetes*, Barcelona-València, PAM-Universitat Autònoma de Barcelona-Publicacions de la Universitat de València, 2004.
- DUE: María Moliner, *Diccionario de uso del español*, Madrid, Gredos, 1966-1967, 2 vols.
- ESPINAL 2000: María Teresa Espinal, «Sobre les expressions lexicalitzades», *Els Marges*, 67, 7-31.
- ESPINAL 2003: María Teresa Espinal, «Una entrada lèxica. El cas del verb *parlar*», *L&L*, 14, 371-414.
- GINEBRA 2003: Jordi Ginebra, «Fraseologia, concurrències lèxiques i llengua estàndard», a Pradilla (2003: 7-56).
- GINEBRA & MONTSERRAT 2000: Jordi Ginebra i Anna Montserrat, «Tractament de les unitats fraseològiques en el diccionari de Pompeu Fabra», a Ginebra *et alii* (2000: II, 366-379).
- GINEBRA *et alii* 2000: *La lingüística de Pompeu Fabra*, ed. Jordi Ginebra, Raül David Martínez Gili i Miquel Àngel Pradilla, Alacant, IIFV-Universitat Rovira i Virgili, 2 vols.
- HESSKY & BÁRDOSI 1992: Regina Hessky i Vilmos Bárdosi, «Fraseológiai egységek szótári leírásának kérdései» (Problemes del tractament de les unitats fraseològiques en el diccionari), *Filológiai Közöny*, 1992.3-4: 103-113.
- HIPERDICCIONARI: *Hiperdiccionari català-castellà-anglès*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1993.
- KERTÉSZ 1975, 2002: Imre Kertész, *Sorstalanság*, Budapest, Magvető.
- KERTÉSZ 1996: Imre Kertész, *Roman eines Schicksalossen*, trad. Christina Virágh, Berlín, Rowholt.

- KERTÉSZ 2001: Imre Kertész, *Sin destino*, trad. Judith Xantus, Barcelona, Acantilado.
- KERTÉSZ 2003a: Imre Kertész, *Sense destí*, trad. Eloi Castelló, Barcelona, Quaderns Crema.
- KERTÉSZ 2003b: Imre Kertész, *Zoririk ez*, trad. Urtzi Urrutikoetxea, Donostia, Elkarlanean.
- LEWICKI 1976: Andrzej Maria Lewicki, *Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej. Teoria zwrotu frazeologicznego* (Introducció a la fraseologia sintàctica. Teoria de les locucions verbals), Katowice, Uniwersytet Slaski.
- LEWICKI *et alii* 1987: Andrzej Maria Lewicki *et alii*, *Z zagadnien frazeologii* (Problemes de la fraseologia), Varsòvia, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe.
- MÉKSZ: *Magyar Értelmező Kéziszótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.
- MORVAY 1979: Károly Morvay, «Les constructions amphibes», *Studia Slavica*: 263-266.
- MORVAY 1992: Károly Morvay, «Normalització-normativització dels diccionaris catalans. El problema de les unitats lèxiques pluriverbals», a *Acti del Convegno Internazionale Ramon Llull. Il lullismo internazionale, l'Italia (Nàpols 1989)*, ed. Giuseppe Grilli (= *Annali. Sezione Romanza. Istituto Universitario Orientale*, 34.1), 583-594.
- MORVAY 1996: Károly Morvay, «Harri batez bi kolpe. Cuestiones de fraseología comparada», *Euskera*, 1996.3, 719-767.
- MORVAY 1998: Károly Morvay, «Diccionaris, prejudicis i miracles», *Escola catalana*, 355: 12-13.
- MORVAY 2000a: Károly Morvay, «Dir les coses pel seu nom. Sobre la terminologia fraseològica», *RFR*, 16, 289-306.
- MORVAY 2000b: Károly Morvay, «Descubrir América en la fraseología», a *Corpas Pastor* (2000: 275-302).
- MORVAY 2001a: Károly Morvay, «Invasió subtil? Sobre fronteres i compenetració en la fraseologia», *RFR*, 18, 299-326.
- MORVAY 2001b: Károly Morvay, «Problemes de fraseologia i fraseografia catalanes. El tractament de les unitats fraseològiques al *Diccionari manual de la llengua catalana*», *Rassegna Iberistica*, novembre, 3-19.
- MORVAY 2001c: Károly Morvay, «La fraseologia de les *Contalles de Cerdanya* de Jordi Pere Cerdà. Notes i mostra del projecte d'un *Petit Diccionari Fraseològic Cerdanià*», a *Actes del Col·loqui Jordi Pere Cerdà*, Barcelona-Perpinyà, PAM-Presses Universitaires de Perpignan-Grup Català d'Estudis Rossellonesos, [2004], 31-70.
- MORVAY 2001d: Károly Morvay, «El *Diccionari Català-Valencià-Balear* i la fraseologia rossellonesa. Notes fraseogràfiques sobre el projecte d'un *Petit Diccionari Fraseològic Cerdanià*», a *Actes del Congrés Internacional Antoni Maria Alcover (Palma 2001)*, Barcelona-Palma, PAM-Universitat de les Illes Balears, 343-370.
- MORVAY 2002: Károly Morvay, «Atent com un gos çaçaire. Mostra d'un petit diccionari fraseològic», a *Misc. Veny*, I, 99-146.
- MORVAY 2000-03: Károly Morvay, «Problemes de fraseologia i fraseografia. Notes sobre la comparació fraseològica», a *Momenti di cultura catalana in un millennio*, ed. A.M. Compagna i N. Puigdevall, Nàpols, Liguori, II, 375-393.
- MORVAY 2003: Károly Morvay, «L'herència de Fabra», a *II Col·loqui Internacional La lingüística de Pompeu Fabra*, en premsa.

- O. NAGY 1993: Gábor O. Nagy, *Mi fán terem*, Budapest, Gondolat Kiadó.
 PDFC: Károly Morvay, *Petit Diccionari Fraseològic Cerdanià*, 2002, manuscrit.
 PEREA 1998: Maria Pilar Perea, «De re lexicogràfica», *Els Marges*, 60, 96-120.
 PRADILLA 2003: *Identitat lingüística i estandardització*, ed. Miguel Àngel Pradilla, Tarragona, Cossetània Edicions-Universitat Rovira i Virgili.
 RÖHRICH 1995: Lutz Röhrich, *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*, Friburg-Basilea-Viena, Herder, 5 vols.
 SALAMANCA: Juan Gutiérrez i José Antonio Pascual, *Diccionario Salamanca de la lengua española*, Madrid, Santillana-Universidad de Salamanca, 1996.
 SANTAMARÍA 2002: María Isabel Santamaría Pérez, *Tratamiento de las unidades fraseológicas en la lexicografía bilingües español-catalán*, tesi doctoral, Biblioteca virtual Miguel de Cervantes, edició en CD-ROM.
 SANTAMARÍA 2003: María Isabel Santamaría Pérez, *La fraseología española en el diccionario bilingüe espanyol-catalán. Aplicaciones y contrastes*, Alicante, Universidad de Alicante.
 SANCHO CREMADES 1999: Pelegrí Sancho Cremades, *Introducció a la fraseologia. Aplicacions al valencià col·loquial*, Paiporta, Denes.
 SOLÀ 1992: Joan Solà, «Necessitat d'un diccionari d'ús», *COM*, 26, 22-24.

APÈNDIX

RESPOSTES I COMENTARIS A PROPÒSIT DELS DUBTES PLANTEJATS EN LA PART FINAL DE LA PONÈNCIA

Els altres tres col·legues consultats es van mostrar més tolerants que l'amic lingüista. insisteixo en el fet que es tracta d'una minienquesta improvisada i que la qüestió mereixeria una anàlisi més detinguda.

I. LES RESPPOSTES D'UNA FILÒLOGA, ESPOSA DEL PRIMER ENTREVISTAT

Exemple: La mort del seu millor amic és un (-a)

mal bocí que no pairà	NO
tràngol que no pairà	SÍ
mal tràngol que no pairà	SÍ
trifulga que no pairà	NO
destret que no pairà	?
conflicte que no pairà	NO
mal pas que no pairà	SÍ
maldecap que no pairà	?
contratemp que no pairà	SÍ
maltret que no pairà	NO
cuita que no pairà	SÍ

pressura que no pairà	?
mal trago que no pairà	SÍ
os que no pairà	NO

Els NO (afegeix l'espòs lingüista) poden tenir a veure amb la poca familiaritat amb el terme usat. Per exemple, hi ha arcaïsmes inusitats.

2. LES RESPOSTES I COMENTARIS DEL JOVE LECTOR DE CATALÀ

En aquest cas m'has posat un exercici que no és senzill de resoldre, perquè es tracta de termes molt similars. A més, la resposta categòrica no respon a valors absoluts de veritat, sinó més bé caldria aplicar contextos diferents. Amb açò, no vull que pensis que es tracta de solucions definitives, no mani déul, sinó que he intentat fer una aproximació a cadascuna de les accepcions. Com tampoc no sé per a què ho vols, he donat una panoràmica molt general.

T'he de dir també, però, que si es tracta d'una frase feta, aquesta no l'havia escoltada mai. A més, com que són termes semànticament molt pròxims, els podríem fer servir tots, és clar, depenent del registre on s'utilitzin.

Exemple: La mort del seu millor amic és un (-a)

mal bocí que no pairà	(NO)
tràngol que no pairà	(SÍ)
mal tràngol que no pairà	(NO)
trifulga que no pairà	(NO)
destret que no pairà	(SÍ)
conflicte que no pairà	(NO)
mal pas que no pairà	(NO)
maldecap que no pairà	(NO)
contratemp que no pairà	(SÍ)
maltret que no pairà	(SÍ)
cuita que no pairà	(SÍ)
pressura que no pairà	(SÍ)
mal trago que no pairà	(SÍ)
os que no pairà	(SÍ)

En el cas, per exemple de trifulga, es tracta correctament d'una situació anguniosa, com la que refereixen la resta d'expressions; però en aquest cas que ens ateny, de la trifulga es pot «sortir treballament», la qual cosa entra en contradicció «amb no pair» (és a dir, no sortir-se'n amb esforços). No obstant, alguns autors col·loquen aquest terme al costat de «tràngol, succés, incident»; que ens apropa molt a l'expressió en concret.

Pel que fa a mal pas, aquest es dona de manera voluntària, mentre que les accions com les que provoca l'oració principal solen venir donades per una desgràcia, que ningú no ha triat, és a dir, no és conseqüència d'una acció escollida, sinó més bé del fat.

Per a maldecap, aquest terme es refereix a una cosa que ens preocupa molt, que ens inquieta,

i que ens pot affigir, encara que no sempre. El cas que ens ocupa no és un maldecap, no ens hem de preocupar de triar una solució, perquè com se sol dir «el mal ja està fet».

Aquí es nota la diferència amb l'altre exemple, contratemps. En un missatge ulterior el nostre lector encara precisa:

He estat repassant les respostes de l'enquesta que vas fer i m'he topat amb alguns comentaris que m'agradaria matisar.

Pel que fa a les respostes tan categòriques que en dóna <el teu amic>, penso que caldria distingir entre pertànyer una expressió al català de cadascun i el fet que aquests termes apareguin en la llengua i siguin perfectament ressenyables; m'explico:

Cap dels exemples que donaves no els he escoltat mai, és més, el terme *pair té* una freqüència d'ús baixíssima en valencià; malgrat tot, nosaltres l'admetem quan es tracta de respectar la norma comuna (moltes vegades l'exercici contrari és més polèmic). Per tant, que no s'empri en un determinat territori del domini no és raó contundent per negar l'existència i l'ús del terme (i que aquest sigui correcte). Recordo que et vaig comentar en el darrer missatge que encara que no coneixia moltes de les paraules, la llengua permet amb els mecanismes adients jugar amb tots i cadascun dels termes. No cal que et digui que vaig haver de consultar el diccionari per poder esbrinar el significat d'algunes paraules, però si hi poso moltes afirmacions (és a dir Sí, a l'enquesta) és perquè he tingut en compte el repertori lèxic de la llengua i les diferents situacions d'ús. Perquè si hagués tingut en compte la lògica o la freqüència d'ús de tots els exemples, la solució donada hauria sigut encara més categòrica que la <del teu amic>, potser: «no conec aquesta expressió i cap dels termes que hi ha pertanyen al meu català».

Amb tot, volia només fer constar aquesta matisació i espero que aporti un bri més a aquest debat.

3. LES RESPOSTES DE L'EXLECTOR DE CATALÀ

T'he posat els sí-no tal com em sonaven a primera vista (sentida) i sense consultar-les. Vull dir que n'hi deu haver de correctes (que es poden dir) i que jo no he sentit a dir mai o no em sonen bé.

EX: La mort del seu millor amic és un (-a)

mal bocí que no pairà	(NO)
tràngol que no pairà	(SÍ)
mal tràngol que no pairà	(SÍ)
trifulga que no pairà	(NO)
destret que no pairà	(SÍ-NO)
conflicte que no pairà	(SÍ)
mal pas que no pairà	(NO)
maldecap que no pairà	(SÍ)
contratemps que no pairà	(SÍ)
maltret que no pairà	(NO)

cuïta que no pairà	(NO)
pressura que no pairà	(NO)
mal trago que no pairà	(SÍ)
os que no pairà	(NO)

Després d'haver conegut les respostes dels altres col·legues el nostre exlector afegeix:

No hi tinc res a dir. Més ben dit, ara que m'ho he tornat a mirar, canviaria alguns Sí-no (només dos), però faria trampa i perdria l'espontaneïtat de la primera «sentida».